

ÉRTEKEZÉSEK

A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA A MAGYAR TUD. AKADÉMIA.

AZ I. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

GYULAI PÁL

OSZTÁLYTIFKÁR.

XV. KÖTET. IV. SZÁM.

AZ
ARANYOS-SZÉKI MOHÁCSI
NYELVEMLÉKEK.

HUNFALVY PÁL

R. TAGTÓL.

Ára 15 kr.

BUDAPEST.

1890.

Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből.

- I. k.** I. Solon adótörvényéről. *Tel'fy Ivántól.* 1867. 14 l. Ára 10 kr. — II. Adalékok az attikai törvénykönyvhöz *Tel'fy Ivántól.* 1868. 16 l. 10 kr. — III. A legújabb magyar Szentírásról. *Tárkányi J. Belától.* 1868. 30 l. 20 kr. — IV. A Nibelungének keletkezéséről és gyanítható szerzőjéről. *Szász Károlytól.* 1868. 20 l. 10 kr. — V. Tudománybeli hátramaradásunk okai, s ezek tekintetéből Akadémiánk feladása *Toldy Ferencztől.* 1868. 15 l. 10 kr. — VI. A keleti török nyelvről. *Vambéry Ármintól.* 1868. 18 l. 10 kr. — VII. Geleji Katona István főleg mint nyelvész. *Imre Sándortól.* 1889. 98 l. 30 kr. — VIII. A magyar egyházak szertartásos énekei a XVI. és XVII. században. *Bartalus Istvántól.* Hangjegyekkel. 1869. 184 l. 60 kr. — IX. Adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez. (1. Sztárai Mihálynak eddig ismeretlen szindarabjai. 1550—59. — 2. Egy népirodalmi emlék 1550—75-ből. 3. Baldi Magyar olasz Szótárkája 1583-ból. — 4. Báthory István országbíró mint író. — 5. Szenczi Molnár Albert 1574—1633). *Toldy Ferencztől.* 1869. 176 l. — X. A magyar bővített mondat. *Brassai Samueltől.* 1870. 46 l. 20 kr. — XI. Jelentés a felső-ausztriai kolostoroknak Magyarországot illető kéziratai- és nyomtatványairól. *Bartalus Istvántól.* 1870. 43 l. 20 kr. (1867—1869.)
- II. k.** I. A Konstantinápolyból legújabbán érkezett négy Corvin-codexről. *Matray Gábor* l. tagtól. 1870. 16 l. 10 kr. — II. A tragikái felfogásról. Székfoglaló. *Szász Károly* r. tagtól. 1870. 32 l. 20 kr. — III. Adalékok a magyar szóalkotás kérdéséhez. *Joannovits Gy.* l. tagtól 1870. 43 l. 20 kr. — IV. Adalékok a magyar rokonértelmű szók értelmezéséhez. *Finály Henrik* l. tagtól. 1870. 47 l. 20 kr. — V. Solomos Dénes költeményei és a hétszigeti görög népnyelv. *Tel'fy Iván* lev. tagtól. 1870. 23 l. 20 kr. — VI. Q. Horatius satirái (Ethikai tanulmány). Székfoglaló. *Zichy Antal* l. tagtól. 1871. 33 l. 20 kr. — VII. Újabb adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez (I. Magyar Pál XIII. századbeli kanonista. II. Margit kir. hercegnő, mint ethikai író. III. Baldi Bernardin magyar-olasz szótárkája 1582-ből. Második közlés IV. Egy XVI. századbeli növénytani névtár XVII. és XVII. századbeli párhuzamokkal. V. Akadémiai eszme Magyarországon Bessenyei előtt) *Toldy Ferencz* r. tagtól. 1871. 124 l. Ára 40 kr. — VIII. A sémi magánhangzókról és megjelölések módjairól. *Gr. Kuun Géza* lev. tagtól. 1872. 59 l. 20 kr. — IX. Magyar szöfjezetek. *Szilády Áron* l. tagtól. 1872. 16 l. 10 kr. — X. A latin nyelv és dialektusai. Székfoglaló. *Szenássy Sándor* l. tagtól. 1872. 114 l. 30 kr. — XI. A jefferekről. *Szilády Áron* lev. tagtól. 1872. 23 l. 20 kr. — XII. Emlékbeszéd Aray Gergely felett. *Szvorényi József* lev. tagtól. 1872. 13 l. 10 krajczár. (1869—1872.)
- III. k.** I. Commentator commentatus, Tarlózatok Horatius satiráinak magyarázóit után. *Brassai Samuel* r. tagtól. 1872. 109 l. 40 kr. — II. Apáczai Csérei János Berezai Akos fejedelemhez benyújtott terve a magyar hazában felállítandó első tudományos egyetem ügyében *Szabó Károly* r. tagtól. 1872. 18 l. 10 krajczár. — III. Emlékbeszéd Bitnitz Lajos felett. *Szabó Imre* t. tagtól. 1872. 18 l. 10 kr. — IV. Az első magyar társadalmi regény. Székfoglaló *Vadnai Károly* l. tagtól. 1873. 64 l. 20 kr. — V. Emlékbeszéd Engel József felett *Finály Henrik* l. tagtól. 1873. 16 l. 10 kr. — VI. A finn költészetéről, tekintettel a magyar ösköltészetre. *Barna Ferdinánd* l. tagtól. 1873. 135 l. 40 kr. — VII. Emlékbeszéd Schleicher Ágost, külső l. tag felett. *Riedl Szende* l. tagtól. 1873. 16 l. 10 kr. — VIII. A nemzetiségi kérdés az araboknál. *Dr. Goldziher Ignác*tól. 1873. 64 l. 30 kr. — IX. Emlékbeszéd Grimm Jakab felett. *Riedl Szende* l. tagtól. 1873. 12 l. 10 kr. — X. Adalékok Krim történetéhez. *Gr. Kuun Géza* l. tagtól. 1873. 52 l. 20 kr. — XI. Van-e elfogadható alapja az ik-es igék külön ragozásának. *Riedl Szende* lev. tagtól 51 l. 20 kr. (1872—1873.)
- IV. k.** I. szám. Paraleipomena kai diorthoumena. A mit nem mondtak s a mit rosszul mondtak a commentatorok Virgilius Aeneise II-ik könyvére, különös tekintettel a magyarra. *Brassai Samuel* r. tagtól 1874. 151 l. 40 kr. — II. szám. Bálinth Gábor jelentése Oroszország- és Ázsiában tett utazásáról és nyelvészeti tanulmányairól. Melléklet öt khálymik dana hangjegye. 1874. 32 l. 20 kr. — III. szám. A classica philológiának és az összehasonlító árja nyelvtudománynak mívelése hazánkban. Székfoglaló *Bartal Antal* l. tagtól 1874. 182 l. 40 kr. — IV. szám. A határozott és határozatlan mondatról. *Barna Ferdinánd* l. tagtól 1874. 31 l. 20 kr. — V. szám. Jelentés a m. t. Akadémia könyvtára számára keletről hozott könyvekről, tekintettel a nyomdai viszonyokra keleten. *Dr. Goldziher Ignác*tól. 1874. 42 l. 20 kr. — VI. szám. Jelentések: I. Az orientalistáknak Londonban tartott nemzetközi gyűléséről. *Hunfalvy Pál* r. tagtól. — II. A németországi philologok és tanfériak 1874-ben Innsbruckban tartott gyűléséről *Budenz József* r. tagtól. 1875. 23 l. 15 kr. — VII. szám. Az új szókőről. *Fogarasi János* r. tagtól. 15 kr. — VIII. szám. Az új magyar orthologia. *Toldy Ferencz* r. tagtól. 1875.

AZ
ARANYOS-SZÉKI MOHÁCSI
NYELVEMLÉKEK.

HUNFALVY PÁL

R. TAGTÓL.

BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR TUD. AKADÉMIA.

1890.

Aranyos-széki mohácsi nyelvemlékek.

(Olvastatott a m. t. Akadémia 1890. febr. 3-án tartott ülésén.)

Az erdélyországi ethnographiának történetei nagyon érdekesek; egyik jeles mutatóanyagukat az Aranyos-szék adja; ebben pedig Mohács községe válik ki, de szomorítólag a magyar nemzetségre nézve.

Az 1257—1272. évek valamelyikén Toroczkói Csellei Csellei (Comes Chelleus filius Chellei de Toroczkó) a maga várát engedi át az Aranyos mellett tartózkodó kézdi székelieknek használat végett, a míg ott lesznek: de a várnak tulajdon jogát megtartja magának.¹⁾ Ki vagy mi zavarta ki a kézdi székelieket, nem tudni; valamint azt sem tudjuk, miért szállottak meg épen az Aranyos mellékein?

1289-ben III. (IV.) László, az Aranyos mellékén lakó székelieknek, atyja István és a maga idejében tett szolgálataikért, nevezetesen azért, hogy a Hódnál gyülekezett kúnok ellen vitézül harczoltak; továbbá azért, hogy az országból zsákmánynyal kivonuló tatárokat Toroczkó vára alatt megtámadván, ezernél több rabot szabadítottak ki; végre 80 lóért, mellyeket szükségében tölök kapott, örök adományul adja a tordai királyi vár Aranyos nevű földjét, az Aranyos és Maros vize mellett, mellyet már atyja István is említett székelieknek adományozott volt.²⁾

1291-ben III. András király megerősíté Lászlónak emez adományát, az oklevél a helységeket is előszámlálván, mellyek betűsora következő, melléjük tevéen a meglévő mai neveiket.

¹⁾ Szabó Károly. Székely-oklevéltár, t. 18.

²⁾ U. o. 21.

Bagath	Bogát puszta	Kerekyghaz	—
Bagijum	Bágyon	Ketokluk	—
Chakoteluk	Csákó	Kuchard	Székely Kocsárd
Chegez	Csegez	Kuend	Kövend
Dumburou	Dombró	Lyukiteluk	—
Eurmenes	Örményes	Medyes	—
Farkas-zug	—	Muhach	Mohács
Feligaz	—	Obrothusa	—
Felvinch	Felvincz		
Feuldvar	Székely-Földvár	Polanteluk	Polyán
Fijuzeg	—	Porday	—
Hydusteluk	Hidas	Turdavar	Várfalu, vár rom- jaival
Hory	—		
Igrechi	—	Witeluk	—
Kercheth	Kercsed	Zeteteluk	—

meg Turuskou — Toroczkó — «scilicet castrum commune cum provincialibus», azaz a Toroczkó-vár közös védelmül és menedékül mind a székeliel mind a vármegyebeliek számára.*)

Kérdés: vajjon a székeliel egészen lakatlan vidékre, vagy más lakosok elhagyta helyekre jutottak-e az Aranyos mellékein? A toroczkói vár megvolt, mint láttuk, mert Csellei odaajánlja a jövevény székelielnek használatul, míg az Aranyos mellett tartózkodnak. Az *Igrechi* helynév, másutt *Igriczi*, bizonyosan igriczektól, azaz királyi szolgálatban álló zenészekről (akkor még nem valának itt cigányok) vette volt nevét. Az *igricz* szláv szó: nincsen nyoma, hogy székeliel is *igriczek* voltak. Az *Igrecki* helynév tehát bizonyosan megelőzte a jövevény székelielket. A Torda-várat is annak nézem, melyet előtaláltak a székeliel, még pedig nem valami erős állapotban. Ugyanezt tartom az ottani Földváról is — mert Erdélyben van és volt több Földvár. Az említett helyneveknél fogva, sőt azok nélkül is, el kell hinnünk, hogy előbbi lakosok elhagyta vidékre szállottak meg a jövevény székeliel. Nem értem pedig azon lakosokat, kiket Erdélynek első foglalói találtak ott, hanem azokat, kik már a magyar királyok idejében lettek ott lakosokká s azután pusztultak el onnan.

*) U. o. 28.

A székeliek magyar nyelvűségén nem lehet kételkednünk, ha köztök eredeti besenyők vagy kúnok találtak is lenni, azok is bizonyosan már elmagyarosodtak volt. Muhács vagy Mohács községe tehát okvetetlenül magyar vala.

1313-ban I. Károly király újra átírja és megerősíti III. András adományát.*) Ezután alig történik különös említés azokról, legalább én nem akadtam ilyenre — a mivel nem azt akarom bizonyítani, hogy 1642-ig nem találkozok rólok sehol sem szó. De talán szabad alítanom, hogy 1466 tájban, midőn «Moldovában Tatros városában Németi György, Ensel Imre fija, keze miatt» megvégeztetett a négy evangéliom leírása, Mohács községe egészen magyar nyelvű vala.

1642-ben készült az «*Urbarium seu liber Lustralis sedis Aranyos*»; mely magában foglalja Aranyos-székek nemeseit vagy régi és új primipilusait (nobiles quam primipili veterani et recentes), továbbá pixidarius gyalogjait, régieket és újakat és megnövelt lovasaikat, habár nemes-leveleik nincsenek is. Mindnyájan, a 12 éven aluli fiúkat kivéve, hűséget esküvének ekképen:

«Én esküszöm az élő Istenre, hogy az én kegyelmes Uramnak, az tekintetes és nagyságos ifjú Rákóczi György Uramnak, Isten kegyelmességéből Erdeli országának választott fejedelmének, Magyar ország részének urának és székeliek ispánjának Ő Nagyságának, teljes életemben igaz és hív leszek, barátjának barátja, ellenségeinek ellensége, senkivel sem titkon sem nyilván az Ő Nagysága méltóságos fejedelmi személyes élete és birodalma ellen nem praktállok, sőt ha mi ártalmast Ő Nagysága ellen másoktól és mások által is értek lenni, hogy valaki indítani, cselekedni, praktálni akarna, azt idején korán vagy magának eő Nagyságának, vagy belső, igaz, hív emberinek vagy előttem járónak és tiszttemnek megjelenem, és teljes igyekezettel ellene is akarok állani. In Summa, teljes minden tehetségemmel azon akarok lenni, mint eő Nagyságának igaz hű (sic) és tökéletes szolgálja lehetek. Isten engem úgy segéljen és úgy áldja lelkem idvességét.»

A községek névsora (az akkori írás szerint): Chiegez, Várfalva, Rákos, Felső Senfalva, Mészkeő, Felső Sz. Mihályfalva, Alsó Sz. Mihályfalva, Polján, Harasztos, Székel Kochárd, Földvár,

*) U. o. 35.

Veresmart, Nakfalva, Felvincz, Bágyon, Kerchiet, Keövend, Mohachi, Dombra, Eörmenyes, Chiako, Hidas.

Mohácson ez vala az állapot:

Nobiles: Kozma Péter, Kozma Kirilla.

Pedites pixidarii: Sándor, Susman, Gardos, Demeter, Pap Triffuly fiai, Pardutz Simon, Gábor János, Nagy Mátyás, Fabul András, Kis Péter, Chyender Simon; Chiender István «ez szolgál örökségével»; Moldvai Mihály, Triffau (sic) Kirilla, Mirchie Tivadar, Czigán Kirilla, Czigán Demeter stb.

Vagyon in Mohachi Sbánko János, ez Molduvába búdosott volt; ott lett egy fíja, Wlaszul all (?) László. Most Chiegeden lakik; öröksége M. . czalpon (?) vagyon; Saradi Tamasiné kezesítette meg jóbágyának.¹⁾

Előttem nem mind világos: de az világos előttem, és bárki más előtt, hogy 1642-ben már oláhok valának a mohácsi székeliek között, kik azonban magyarul esküvén meg, mind magyarul beszellenek és tudnak vala.

A XVIII. század elején, talán 1702-ben, történt lustrájában következő nevek íródtak fel Mohács falujában:

Mertse János, Sztanka Juon, Párducz Krásznán, Gardos Tódor, Gardos Juon, Susman Péter, Girbó János, Oszada Páskutz, Vaszily András, Pap Jeremia, Hegedüs Tamás.²⁾ Ezek között már oláh nevek: Mertse (1642-ben Mircea), Sztanka (Stanca), Párducz, Oszada, Vaszily, Pap Jeremia (Popa).

Ugorjunk megint száz negyven éven által. 1879-ben Kolcsér István (Stefan Colceriu, talán Kulcsár István?) mohácsi pópa ezt írta Petričeicu Haşdeu-nak:

«Mohács első falu a volt Aranyos székben mind fekvésénél fogva, — mert vize, levegője, erdeje jók, — mind termékenysége-nél fogva, — mert jó a bora, búzája, szép a marhája. Közel van azon úthcz, melly Nagy-Váradról Erdelbe viszen.

«A községnek most 185 háza s 846 lelke van; pedig 1864-ben 235 háza és ezernél több lelke volt. Megfogyott a lakosság részint a torok-gyík (diphtheritis) betegség miatt, melly 1866-ban majd minden 5 éven aluli gyermeket elragada; részint rettentő tűzvész

¹⁾ Az országos levéltárból, Jakab Elek szivességéből.

²⁾ Az országos levéltárból.

miatt, mely 1867-ben 61 háznépnek mindenét megsemmisíté; a tűz után nedves ősz állván be, s a lakás nélkül szűkölködő emberek elbetegesedvén, sokan közözlők meghalának. Hozzájárult még, hogy a falun keresztül folyó patak egy felhőszakadás következtén megáradt és sok kárt tön a községben és a mezőkön. Annyi sok csapás nemcsak a lakosok számát, hanem a jólétet is apasztotta.

«*A falu egészen rumun.* Vagy három cigányt kivéve nincsen abban idegen. Az utolsó zsidó 1869-ben hagyott el minket; azóta más nem fészkelte be magát.

«A falunak eredete homályos. Két véleményt tart a szó-hagyomány.

«Az egyik szerint a XIV. században Bogátról, a tordai mezőségről, a hol Bágyon községének egy részét tették volt, költözének ide a lakosok. Tudniillik, a mongolok elpusztítván a falvakat s mindent zsákmányra vetvén, az emberek itt a hegyek közt találának menedéket, egy nagy tó rekesztvén el az utat a völgyek bel-sejébe is.

«A másik vélemény szerint 1526-ban, a mohácsi ütközet után, Erdel el lévén pusztítva a törökök által, tizenegy vitéz telepedett itt, de nem a faluban, hanem beljebb a völgyben. Mert a falunak mai helyén akkor katolikus monostor vala, melynek rom-jait «magyar egyház»-nak (biserica Unguréska) híjják, a hol az eke gyakran emberi csontokat vet fel. A tizenegy vitéz, a hagyomány szerint Mircea, Mirca, Stanca, Cordos, Pokol, Susman, Rác, Pardu-cz, Barbos, Popa és Hegedüs valának. Nemzetségeiknek nemes leveleik vannak, melyeket Apafi Mihálytól és Rákóczi Ferencztől kaptak volt, s nagyon büszkéek az arany betűjű, kuttyabőrű diplomaikra.

«A mai mohácsiak viselete nem különbözik a szomszéd Dombró falu lakosaiétól: de nagyon eltér a környékbeli más falvakétól. 1849-ig a mohácsiak mint határőrök a székei huszárezredben szolgáltak.

«A nép között máig élnek szóhagyományok Vitéz Mihály vajdáról, kinek bukása, úgy szólván, szeme előtt esett meg Miriszló mellett. Trajánról is van egy legenda.»*)

*) Kuventa den betrani. Cartile poporane ale Românilor, de B. Petriceicu Haşdeu. Bucureşti, pag. 2. 3.

A XVIII. század elején (talán 1702-ben) történt összeírásban a következő neveket találjuk: Mertse (Mircea), Sztanka, Párducz, Gardos, Susmán, Pap, Hegedüs. Úgy látszik tehát, hogy a monda-beli tizenegy vitéz arra az összeírásra való emlékezés.

Kolcsér más levelében két népdalt is közöl, egyiket Vitéz Mihályról, másikat Trajánról: de Hasdeu azokat egy daszkkal csinálmányának tartja. A következőt azonban népdalnak veszi:

Vino, sóre,	Jer ki nap-fény
pe razóre.	a gyepekre,
ca ți-oiu da cingetóre,	kötöt adok neked.
Una mie,	Egyet nékem,
una ție,	egyet néked,
una popei Irimie ;	egyet pópa Jeremiásnak ;
și un paiu,	és egy kévét,
și un maiu,	és egy cséplőt
și sabia lui Mihaiu,	és Mihálynak szablyáját,
capul turcului sa-il tai!	hogy elvágja a török fejét.

De nem Mohácsnak sajátja e népdal, úgymond Hasdeu; van hasonlója N. Szeben táján, sőt Rumániában is.

Azután okoskodik Hasdeu. A hagyomány, mely a mohácsi ütközzettel köti össze Mohács falunak eredetét, csupán a név hasonlatosságán alapszik, — mert Hasdeu ismeri az aranyos-széki adományokat. De a magyar egyház romjai, úgymond, csakugyan bizonyítják, hogy ott valaha székeliak laktak, jóllehet ma egy sincs többé. Nemcsak a hagyomány, hanem a viselet, szokások és egyéb is a mohácsi rumunoknak másunnan való beköltözését bizonyítják. Ez a XV. században vagy inkább a XVI. század elején történt, azért kapcsolja hozzá a mohácsi ütközetet a hagyomány. Az eleinte kevés számú rumun megsokasodott lassankint, úgy hogy képes volt vagy elhajtani vagy magába olvasztani a székeliakat. (De'ntaiu puțini la numer, Româniî s'au înmulțit cu încetul, reușind a goni sau a'și asimila pe Sacui.)

Hasdeu igen rosszúl látja a történeteket, ha hiszi, hogy a rumunok elhajtották, vagy elhajthatták a székeliakat. Ezt lehetetlen volt volna tenniök, a székeli honvédelmi kötelesség fennállván az erdélyi fejedelmek alatt. De elrumunusodtak a székeliak, vagy kivestek, mi egyre megyen; mert a kiveszők helyébe és helyére

rumunok ültek, természetesen azoknak kötelességét is magokra vevén. Ennek az elrumunosodásnak mintegy némi útját mutatja a mohácsi magyar nyelvemlék.

Mohácson 1580—1620-ig Gergely (Grigor) nevű pópa lelkész-ködék, a kinek tudománya nem nagy — ugymond Hasdeu, a kiből ezt kiírom — de annyit még is tud vala, mint népe, s ő a nép számára, a népnyelvén írt. 1600-táján kezdé vallásos népszerű könyveket szláv nyelvből oláhra fordítani, belé foglalván a gyűjteményébe egy hasonló kész gyűjteményt, melyet egy névtelen pópa 1550 táján szedett volt össze. A kézirat 4-ed réti bőrrrel bévont fatáblába van kötve. A kötés hátán latinul az áll, hogy Gyulafehérvárott valakié vala 1770-ben. (Hasdeu nem írja ki a nevét.) Ez a kézirat, «Codex Sturdzanus», mint Hasdeu nevezi, most Bukarestben van, s a nevezett rumun tudós bőven tárgyalja a «Limba romăna vorbită între 1550—1560. Tomul II. (azaz: A rumun nyelv, a mint azt 1550—1560-ban beszéllették) című munkában. Bukarestben 1880.

A nagy könyv magában foglalja:

Első Rész. *Mohácsi szövegek* (texturi Mohácene) 1590—1619. Az 1—236 lapokon.

Második Rész. *Boldogasszonynak utazása a pokolba.**) A 299—385. lapokon.

III. Rész. *Pál apostolnak jelentése.* A 403—432. lapokon.

IV. Rész. *Gondolatok a halál órájában.* A 433—489. lapokon.

Ezek a mohácsi szövegek, melyekhez Hasdeu hosszú függe-

*) A görög eredeti így kezdődik: 'Αποκάλυψις τῆς ὑπεραγίας θεοτόκου περ τῶν κολάσεων καὶ πῶς καὶ ὅπου κολάζονται καὶ περὶ μετανοίας. Ἐμελλεν ἡ παναγία θεοτόκος πορεύεσθαι ἰδεῖν τὰς κολάσεις, καὶ ἦλθεν ἐν τῷ ὄρει τῶν Ἑλλαιῶν προσεύξασθαι, προσευχομένης δὲ αὐτῆς πρὸς κύριον τὸν θεὸν ἡμῶν εἶπεν:

ἐν ὀνόματι τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, κατελθέτω ὁ ἀρχιστράτηγος Μιχαὴλ, ὅπως εἰπῇ μοι περὶ κολάσεων stb. A legszentebb istenanyának jelentése a büntetésekről, hogy és kik bűnhődnek, s a megterésről.

A legszentebb istenanya el akarván menni, nézni a büntetéseket, fölmené az olajfák hegyére imádkozni, istenhez imádkozván így szóla: Az atyának, fiúnak és szent léleknek nevében! szállj le főhadvezér Mihály, s mondd el nekem a büntetéseket. (Mihály angyal természetesen ott terem, s elmondja, a mit a Boldogasszony tudni kívánt, s hogy meg is lássa, elvezeté a pokolba stb.)

léket csatol a 497—687, meg «Postscripta» a 689—730. lapokon. Valóságos kincs a bogomilek és más eredetűek irataiból.

A nevezett Codexnek 153. lapján a magyar Miatyánk van kirill betűkkel, s ez a mohácsi magyar nyelvemlék, melyről előbb szölok.

Thallóczy Lajos, a közös pénzügyi levéltár igazgatója Bécsben, annak a Miatyáknak hírére vevén, Bianu János, akad. könyvtárnokhoz fordula Bukarestben, a ki lefényképezte az írást. Thallóczy még múlt év februárius 25-én küldé hozzám egy nagy értekezés kíséretében, a melyet ezennel átadok a mi osztályunk titkárának. Rumén tanulmányaim sora csak most kerülván a mohácsi nyelvemlékre, azért maradt eddig nálam Thallóczy munkája.

A magyar Miatyánk kirill betűkkel így van írva, a *к* vagy *IC* *k*-t fejezvé ki, a *т* pedig azt jelentvé, hogy tiszta a mássalhangzó.

Olvasd ekképen:

mi agiagaka, ki vagi menegebene;

szeteletesek te nevede;

Jujun te oroszagod;

legen te akaratudod mikipen menimekibän azonoikipän e felden is;

i mi kirnjärükät emden napiat adgiad nikik mo;

a se buceasod meg nekik-one a mi buneniket mikipen mi szi mege bucsotunk alenik veteteknek;

isi ne vegi keseteter, de szabadicši goszosztolo;

merte teteded a roszagu, atalom a deseg med oreki amen.

A mint látjuk, lehetőleg el van rontra sok szó, a mi világos bizonyossága, hogy ennek írója, a ki a kirill betűs Miatyánkat lemásolta, nem érti vala a nyelvet. Ezt leginkább a betűk helyeinek elcserélése mutatja, p. o. *emden*, minden helyett, *buneniket* büneinket helyett; valamint szükségtelen betűnek betoldása, ebben a *kirnjärükät* kinyerünket helyett, *menimekben* menyekben helyett; vagy az ellenkező, szükséges betűnek elhagyása, ebben *kesetet* kísértet helyett, vagy végre a betűnek fölcserélése, ebben: *goszosztol* gonosztol helyett. Leginkább pedig mutatja a szükségtelen szótag, mint az *akaratudod*, *teteded*, tiéd szókban.

Egyébiránt nem kis mesterség volt latin betűkkel is leírni a magyar szók hangjait, — mit p. o. a Pesti Gábor írta Miatyánk mutat; kirill írással még nagyobb bajjal járt ez. Abban nincsen

dáltomra így ejtven a szókat: neved-e, bocsátunk-u, szabadits-i, gonosztól-o. Akkor nem jártam utána, hogy, miért ragadt a fiúra e rossz szokás: most sajnálom, hogy nem tettem.

Egy másik sajátság, mely a kirill betűjű Miatyánkban föltűnik, s talán az oláh nyelvnek hatásából való,*) az *n*-nek elhagyása, p. o. *nikik* = nekünk, Erdősi szerint *nikünk*; *alenik* = ellenünk, *kinyerük* = kinyerünk. Így fejthető meg a csudálatos *agiagaka* szó. *Agiank* akarna lenni, a *k* az előző *n* miatt *g*-re légyult, elmaradván az *n*; az *agia-ng*-hoz járult az utóhang *a*; tehát *atyánk* helyett lett *agyag-a*. A még következő *ka* fölös, a másoló nem értven a nyelvet.

Azt merem állítani, hogy az, ki először írta le kirill betűkkel a Miatyánkat, azt könyvnélkül tudván, kiejtése szerint rakta a betűket; a leíró vagy másoló pedig nem értven a nyelvet, az írási botlásokat követte el.

De miért vala szükség az eltorzított Miatyánkra? A felelet egy ethnographiai phasist beszéll el, melyet a következő értet meg velünk.

Brassóban az evangélikus magyar lelkészszel, Moór Gusztávval, az ottani nemzetiségi és hitfelekezeti viszonyokról érteközven, a tisztelendő úr elmondá nekem, hogy német evangélikusok a külvárosban gyakran felszólítják, hogy temesse el halottjaikat, arra kérven őt, hogy csak a Miatyánkot mondja el németül. De ő, úgymond, az egész szertartást szívesen megteszi németül, ha kívánják: többnyire azonban beérik a német Miatyánkkal. — A mit a brassai német evangélikusok csak *kényelemből* tesznek, mert közelebb van hozzájuk a magyar evangélikus lelkész, mint a német lelkészek, azt Erdélyben sok helyütt a magyarok *szükségből* tették vala a XVI. században. Magyar papok nem lévén, az oláh pópához folyamodtak, s beérték avval, ha az oláh pópa magyarul imádkozta el a Miatyánkot. Erdelben a magyar papok is, katolikusok úgy, mint nem-katolikusok, urak valának. A mely községben a hívek száma, bármi oknál fogva is, megfogyott, oda nem igen járt magyar pap az egyházi szolgálat teljesítése végett. Az oláhoknál ellenben szokás vala, hogy már öt-hat családnak is pópája legyen; az oláh tehát

*) A convent-ból lett az oláhban *kurent*, contra-ból *citra*, canton-ból lett *katum* stb.

soha sem szorúlt idegen papra, bármi szükségben is. De a magyar, akár katolikus, akár nem-katolikus, már a XVI. században igen gyakran idegen papra szorult, s ez, t. i. az oláh pópa, mindenütt ott vala. A temető pópa elmondhatta jól rosszul a magyar Miatyánkot, az kielégíti vala a szomorú feleket.

A pópa olyan lévén, mint a többi földművelők, maga kezével szántván és kaszálván, társadalmilag is közelebbről érintkezett a lakosokkal, mint más pap. Keresztölés kellett: megtevé azt is a pópa. Keresztölés és temetés valának legszorgalmasabb hit- és nemzetiség-téritők. Mert a mely háznépben temetést vagy keresztölést tett a pópa, azon háznép hamar oláhhá lett. A megfogytakozott magyar lakosok így enyésztek el sok helyütt. Különben a földesurak is szívesebben láttak oláh, mintsem magyar parasztokat.

A mohácsi kirill betűs Miatyánk tehát nem nyelvénél fogva, hanem szükségénél fogva nevezetes.

A bogolmilséget az oláh pópák, kik eleinte bolgár szlávok valának, Erdélybe is elhozták. Kell tehát egy kis tudósítást a bogolmilségről a végett is közölni, hogy megérthessük az oláhok közt mutatkozó tüneményeket. Különben is a magyar történelem sem mellőzheti azt a szellemi mozgalmat, melly a balkáni szlávok közt elhatalmasodott, s melyet a patarenus név alatt a pápák sürgetésére a magyar királyok fegyveres kézzel is el akartak iltani.

Keleten a kereszténység a parsismussal találkozáván, mely két főelvét, jót és rosszat, tanít vala, ettől fogadú el a kettősséget. 660-ban Constantinus, kia Pál apostol leveleit szorgalmasan olvasgatván, mint az apostolnak igaz tanítványa, egy paulikianusi közösséget alapíta Kibossában. A paulikianusok hamar elterjedének Kis-ázsiaiban. Többi közt a képeket is utálták az egyházakban. Ennek a felekezetnek másik alapítója Sergius lön (+ 835). A felekezet Korbeas vezérlete alatt hadakozott is a byzantinus császárok ellen, hogy biztosítsa fenmaradását.

970-ben Tsimiskes János császár általhozá őket Thrákiába, s határöröknek telepíté Philippopolisban és környékén a besenyők ellen, kik gyakori becsapásaik által nyugtalanítják vala a Balkáni félszigetet. Ott a paulikianusok szinte függetlenül uralkodának. Ezentúl kezdődő történeteiket legbövebben Komnena Anna történetírásából (Alexias-ból) tudjuk meg. Anna t. i. Komnenus Alexius (1081—1118) leánya lévén, atyjának és korának történeteit írta

meg (+1148). Alexius a normannok ellen hadakozván (1081—1085) a paulikianusok hűtlenül elhagyák, azért ő keményen megbünteté, sőt 1115-ben Philippopolisban tartózkodván mind oktatással, mind ajándékokkal meg is téríté. Azért Anna őt tizenharmadik apostolnak nevezi. Philippopolis ellenében Alexiopolis (Alexius városa) támadván, mely a bűnbánó paulikianusokat befogadta, a felekezet ott megszűnénk, de csak hamar másutt fakada ki.

Basilius szerzetes t. i. tizenkét tanítványt, mint meg annyi apostolt maga mellé fogadván, az elalvó tanításokat, mint Komnena Anna mondja, a manichæusok, paulikianusok és euchiták (jól imádkozók)¹⁾ ferdeségeit megújítja. A támadó és a hierarchiát is megvető új felekezet nagyon számossá lőn, s magát *bogomil*-nek, azaz isten-könyörületét kérő-nek nevezi vala. — A *bogomil* szláv szó bizonyítja, hogy a balkáni szlávok, bolgárok és szerbek közt hatalmasodott el a felekezet. Basiliust is meg akarván téríteni Alexius, de se theologiai tudományával, se ravaszságával nem boldogulván, 1116-ban elégeté, mit Anna körülményesen leír. De Anna a bogomilek tanát szégyenli közölni (a szégyen tartóztat vissza, mint valahol szép Sappho mondja = ἀλλὰ με κωλύει καὶ αἰδῶς, ὥς ποῦ φησιν ἡ καλὴ Σαπφώ mentegetőzik), de Zygadenus Euthymiusra utasítja az olvasót, ki az atyja meghagyásából *Panoplia dogmatica* név alatt theologiát írván, czáfolta meg a bogomilek tanait is.²⁾

¹⁾ Az Euchiták azt hívnék, hogy születésekor minden emberbe rossz szellem szállt, azt folytonos imádkozással igyekeztek elhajtani.

²⁾ Anna Comnena, Alexiadis lib. XV. 9. — A Panopliából tudhatni meg a bogomilek tanításait. A Zygadenus Panopliá-ját (teljes fegyverzés) Gieseler adá ki Göttingában 1842-ben. Én csak azt ismerem belőle, mit Gieseler egyházi történeteiben közöl. (Lehrbuch d. Kirchengeschichte. Zweiten Bandes zweite Abtheilung. Vierte Auflage. Bonn, 1848. A 679—684 lapjain.) A Panopliának XXIV. titulusa van. Gieselernek a *tergoristi* kiadásról is 1710 ből (nem 1711-ből) van tudomása, melynek egész címét a «Nouveaux mélanges Orientaux»-ból (Páris, 1886. 582. lapján) ide írom:

Πανοπλία δογματικὴ Ἀλεξίου Βασιλέως τοῦ Κομνηνοῦ, περιέχουσα ἐν συνόψει τὰ τοῖς μακαρίοις καὶ θεοφόροις πατράσι συγγραφέντα, εἰς τάξιν δὲ καὶ δισκεμμένην ἁρμονίαν παρὰ Εὐθυμίου Μονάχου τοῦ Ζιγαδηνοῦ τειθέντα. Ἐπὶ ἀνατροπῇ καὶ καταφθορᾷ τῶν δυσσεβαστάτων δογμάτων τε καὶ διδαγμάτων τῶν ἀσέων Αἰρεσιάρχων, τῶν κακῶς τῆς ἱεροῦς αὐτῶν θεολογίας λυστησάντων. Ἀφιερωθεῖσα ἐπὶ τοῦ εὐσεβεστάτου, ὑψηλοτάτου καὶ θεοσεπέτου αὐθέντου καὶ ἡγεμόνος πάσης Οὐγγροβλαχίας κυρίου, κυρίου Ἰωάννου Κωνσταντίνου Μπασαράμπα βεεβόδα του Μπραγκοβάνου τῷ ἐκλαμπροτάτου καὶ σοφιοτάτου υἱῷ αὐτοῦ, κυρίῳ, κυρίῳ Στεφάνῳ βεεβόδα Μπραγκοβάνῳ παρὰ τοῦ

Zygadenus helyesen magyarázza a bogomil szót, ezt írván: *Bog* a bolgárok nyelvén istent jelent, *milui* pedig azt teszi: «könnyörülj meg». Bogomilos tehát nálok annyi, mint: ki Isten könnyörületéért esedezik. (Βὸγ μὲν γὰρ ἡ τῶν Βουλγάρων γλῶσσα καλεῖ τὸν θεόν, μίλουι δὲ τὸ ἐλέησον· Εἰρή δ' ἂν Βογόμιλος κατ' αὐτοὺς ὁ τοῦ θεοῦ τὸν ἔλεον ἐπισπώμενος). Zygadenus szerint a bogomilek fő dogmája ez. Azon dæmont, kit a Megváltó Satanas-nak nevez, ők Satana-el-nek hívják, a ki hasonlóképen isten atyának fia; még pedig idősbik, a logos fiút megelőzőtt fia; Satanael és Krisztus tehát atyafiak. Satanael az atya után második helyen volt és házgondviselő, jobbján ült az atyjának, olyan alakú és viseletű mint az. Felfuvalkodván és az angyalok egy részét maga mellé vonván,

πανιερωτάτου καὶ λογιωτάτου Μητροπολίτου Δύστρας κυρίου, κυρίου Ἀθανασίου, οὗ καὶ τοῖς ἀναλώμασι νῦν πρῶτον τετύπεται παρὰ τῷ πανιερωτάτῳ, λογιωτάτῳ, καὶ σεοπροβλήτῳ Μητροπολίτῃ Οὐγγροβλαχίας κυρίῳ, κυρίῳ Ἀνθίμῳ τῷ ἐξ Ἰβηρίας. Ἐπιμελεία καὶ διορθώσεις Μητροφάνους Ἱερονομάχου Γρηγορᾶ τοῦ ἐκ Λαδώνης. Ἐν τῇ ἀγιωτάτῃ μητροπόλει τῇ ἐν τῇ Οὐγγροβλαχίας Τεργοβύστῃ: Ἐν ἔτει ἀπὸ σεογονίας χιλιοστῷ ἐπτακοσιοστῷ δεκάτῳ. Κατὰ μῆνα Μάιον. Azaz:

Kommenus Alexius dogmatika Panopliája, melyben a boldog és istenihlette atyák iratait rendbe és helyes harmóniába összefoglalta Zygadenus Euthymius szerzetes, az istentelen hæresiarchák gonosz hittételeinek és tanításainak felforgatására és megsemmisítésére, melyek az ő theológiájakat megvesztik.

Ajánlva az egész Ungrovlachia legkegyesebb, legmagasabb és istenkoszorúztu fejedelme, Brankováni Baszaraba Konstantin János vajda úr fijának, a fénylő és bölcs Brankován István vajdának Athanasziustól Silistria legszentebb és leghíresebb metropolitájától, kinek költségén most először nyomtatott ki a legszentebb és leghíresebb ungrovlachiai metropolita, Iberiai Anthimus úr által. A dodonai Metrophanes Hieronomachus Gergely gondjával és szerkesztésével.

Ungrovlachiának igen szent fővárosában, Tergovistben, az isteni születés után ezer hétszáz tizedik évben, május havában.

Diplomatikus stílus mutatványa, melyben történeti tanulság is olvasható.

A tergovisti kiadás, úgymond Gieseler, nem adja a teljes Panopliát, mert az első címekből sok maradt el, a mi a szentháromságra vonatkozik; a XXIV. cím pedig, mely a mohammedánok ellen szól, egészen ki van hagyva. Ezt a dodonai Metrophanes Hieronomachus Gergely szántsándékkal hagyta ki, mert 1710-ben nem volt szabad Ungrovlachiában a Mohammed bite ellen írni, s a silistrai metropolita költségén kiadni. Azért szerkesztette Gergely a kiadást.

isteni tiszteletre vágyott. Ezt hogy észrevette az isten, ledobta az égből az angyalaival együtt. Ha isten teremtette a mennyet és a földet, én is teremtek más mennyet és földet, úgymond Satanael. Teremtett is; de az embert teremtvén, nem tudott beléje életet lehelni. Megkérte tehát a jó atyát, hogy küldjön lehetet az emberbe, mert az közös lesz. Jó lévén az isten, életet lehelt a Satanael teremtette emberbe stb. stb.

A hierarchákat és a szent atyákat, mint képmádókat, megvetik; csak a képtöröket tartják igazhitűeknek. Azt mondják, hogy az ördögök félnek a bogomilektől, de más emberektől nem félnek. Nem tisztelik a feszületet. Megvetik Mózes könyveit; csak a zsoltárokat, a tizenhat prófétát, a négy evangeliumot, az apostolok cselekedeteit és leveleiket, meg János jelenését tartják isteni könyveknek. Imádságnak a Miatyánkot fogadják el, csak azt imádkozzák nappal hétszer, éjjel ötször stb. stb. De Pál apostol iratait különösen tisztelték stb. stb.

Mondám, hogy az oláh pópák, kik többnyire bolgárok valának, Erdélybe behozták a bogomilséget is.

Ezt külső emberek is bizonyítják. Reicherstorffer György, erdélyi szász, mint Ferdinánd királynak több ízben követe Moldovában, erről az országról azt írta (1521—1532), hogy a nép Krisztust és két apostolát ismeri, s Sz. Pálnak hitét követi eleitől fogva nagy buzgalommal és áhitattal.²⁾ — Wurmloch Albert, besztercei tanító, 1546-ban azt írja Hess Jánosnak Boroszlóban: Az oláh nép Erdélyben, sokban különbözik a többiektől; tanítói vagy pópái az evangeliumokat és Pálnak leveleit olvassák, de nem a nép nyelvén, hanem idegen nyelven, melyet rácznak nevezünk. (Legunt evangelia et epistolas Pauli, non sua, sed peregrina lingua, quam nos vocamus: *die Raczische Sprache*.) — S Erdélyben a szászok között

¹⁾ Gieseler, idézett helyén: Der griechische Text ist in Tergovist in der Walachei 1711 (jobb: 1710) fol. gedruckt, aber mit Auslassungen in den ersten Titeln über die Dreieinigkeit, u. mit Weglassung des ganzen Tit. XXIV. gegen die Mohamedaner. — A XXIII. cím a bogomilek ellen szól.

²⁾ Moldaviæ Chronographia. De sitibus et moribus Moldaviæ gentis. «Christum et duos apostolos agnosceat ac S. Pauli, ut ipsi volunt, religionem hactenus, jam inde ab initio non sine summa veneratione et pietate coluit.»

kapott fel e közmondás: Ott hagyta őket, mint Sz. Pál az oláhokat (er hat Sie verlassen, wie Sanct Paul die Bloch).

Maga Haşdeu így ír: 970—1650-ig, tehát hat száz év alatt hatott a bogomilség a rumunokra, jóllehet észrevétlenül. S meg akarja fejteni a tüneményt részint a rumun klerus türelmességével, mely a kicsi eltéréseket nem akarja vala észrevenni, részint annak dogmatikai tudatlanságával, melynél fogva határozott különbséget nem ismert fel az eretnekség és orthodoxia között.

Ime a mohácsi pópa Gergely nem volt egészen tudatlan ember, nem is eretnek (nu era om prost şi nu era niçi eretik), különben annyi gonddal nem másolt volna egy orthodox kátét: mégis sok eretnek apokryp hitet terjesztett csupán azért, mert erős theologiai tudomány nélkül szükölködött (numai si numai din lipsa unei solide instructiuni teologice). Annál könnyebben botlottak a közönséges pópák a bogomil eretnekségbe. Haşdeu, mint orthodox ember, mentegetni akarja az oláh meg-megbotló pópákat. Én meg úgy látom, hogy a bogomil tévedések vagy inkább mesék, a melyek ellen az oláh egyház tehetetlen vala, ösztönözék I. Rákóczit a hires káténak iratására, s arra, hogy a «rácz» vagy szláv nyelv helyett a nép nyelvét, a rumunt, vétette be az istentiszteletbe és a valóságos szertartások gyakorlásába.

Gergely Pópa, Jézus Krisztus levelének fordítása végén, mely az égből esett le Jérusalembe, az emberek megtérítésére, azt ír szlávul: «Megiratott márczius hava 19-én *Bátori Zsigmond király napjaiban* (ve dne Batr Zsigmond kraiu), midőn Mihály vajda megveretett Miriszlónál, Ádám után 7108-dik, Krisztus után 6000-dik évben. — Ujra egy meg nem vethető históriai tanuság.

Betlen fejedelem kezdte volt oláh nyelvre fordíttatni az új testamentomot, mely azután I. Rákóczi uralkodásának végén, 1648-ban, nyomaték ki. Az oláh újtestamentom czimében olvassuk, hogy görög és szlovén forrásból (eredetiből, din izvod Greşesku şi Slovenesku) fordíttatott, és Rákóczi György, *Erdély királya* (kraikul Ardealului) Ő Felségének költségén nagy szorgalommal iratott és nyomatott, Belgrádon (Fejérváron 1648-nak január havában). Az előszó is így kezdődik: «Predoslovie catra Maria sa craiul Ardealului = Előszó Ő Felségéhez, Erdeli királyhoz.» Cipariu hibának tartja az «Erdély király» czimet, mert Rákóczi csak fejedelem vala,

nem király.¹⁾ Magam is annak idejében azt hiszem vala, hogy inkább hízélgésből mintsem diplomaticus hítségéből nevezék királynak Rákóczi Györgyöt. Azonban látjuk, hogy a mohácsi pópa Gergely is 1600-ban Bátori Zsigmondot királynak nevezi kéziratában, mely nem jutott a közönség elé, a melyben tehát nem is akartott hízélgés a fejedelemnek. — A királyczimet a török diplomatia hozta volt divatba. I. János és II. János Zsigmond a Szultán által elismert királyok valának: ezektől ment által a királyi czim a Bátoriakra, Betlenre és Rákóczira is. Az oláhok a török diplomatia után neveztek hát királyoknak az erdélyi fejedelmeket.²⁾ De Apaffi Mihály kapta-e még azt a czimet, nem tudom.

A mohácsi pópa 1600-ban Bátori Zsigmondot *királynak*, de Mihályt csak *vajdának* nevezé: oly nagy különbséget ismer vala az erdélyi fejedelem meg az oláh vajda között. Az új rumén historicusok Mihályt más színben, ámde nem történetiben, mutatják be.

A mohácsi nyelvemlékek, mint látjuk, nemcsak ethnographiai, hanem történelmi érdekűek is.

¹⁾ Krestomatia seu Analekte literarie-ben. Balázsfalván 1858. IX—XXXVIII.

²⁾ Bizonyítja Warner Levin, a hollandiai köztársaságnak tíz éven konstantinápolyi követe is, ki 1662 márczius 22-én a hollandiai statusoknak (Illustrissimi et Potentissimi Domini, Domini mei Clementissimi) írta, hogy februárius 18-ikán kötött az angol capitulatio. Az angol követ sürgette volt, hogy az ő királyát is, mint a francziát, *Padisah*-nak nevezzék, «sed non potuit obtinere». A török diplomatia t. i. az angol királyt csak *Krol*-nak nevezi vala, így nevezvén az erdélyi adózó fejedelmeket is. «Facta postea mentio tituli *Krol* regis, quo cum Turcas adeo promiscue uti dicerem, *ut etiam tributarios suos principes Transilvaniae eo indigarent*, subiecit (t. i. az angol követ), instantius se ursisse, ut pro eo verbum *Padiscali*, regi Galliae tribui solitum, suo quoque regi concederetur, sed non potuisse obtinere; promissum vero, illud deinceps Galliae regi non esse impertiendum.» Levini Warneri, de rebus Turcicis epistolae ineditae. Edidit G. N. Du Rien, bibliothecae Universitatis Lugduno-Batavae praefectus Lugduni Batavorum, 1883. A 77. lapon.

28 l. 15 kr. — IX. szám. Az ikés-es igékről. *Barna Ferdinand* l. tagtól. 1857.
32 l. 15 kr. — X. szám. A nyelvújításról. *Szarvas Gábor* l. tagtól. 1875. 25 l. 15 kr.
(1873—1875.)

V. k. I. szám. Nyelvészkedő hajlamok a magyar népnél. *Barna Ferdinand* lev. tagtól. 1875. 40 l. 25 kr. — II. sz. A neo- és palaeologia ügyében. *Brassai Sámuel* r. tagtól. 1875. 48 l. 30 kr. — III. szám. A hangsúlyról a magyar nyelvben. *Barna Ferdinand* lev. tagtól. 1875. 48 l. 30 kr. — IV. szám. Brassai és a nyelvújítás. *Ballagi Mór* r. tagtól. 1876. 22 l. 15 kr. — V. szám. Emlékbeszéd Kriza János l. t. felett *Szász Károly* l. tagtól. 1876. 40 l. 25 kr. — VI. szám. Művészet és nemzetiség. *Bartalus István* l. tagtól. 1876. 35 l. 20 kr. VII. szám. Aeschylus. *Tel'fy Iván* lev. tagtól. 1876. 141 l. 80 kr. — VIII. szám. A mutató névnás hibás használata. *Barna Ferdinand* l. tagtól. 1876. 15 l. 10 kr. — IX. szám. Nyelvtörténelmi tanulások a nyelvújításra nézve. *Imre Sándor* l. tagtól. 1876. 97 l. 60 kr. — X. szám. Bérczy Károly emlékezete. *Arany László* l. tagtól. (1875—1876.)

VI. k. I. szám. A lágy aspiraták kiejtéséről a zendben. *Mayr Auréltól* 10 kr. — II. szám. A mandsuk szertartásos könyve. *Bálint Gábortól* 10 kr. — A rómaiak satirájáról és satirairóikról. *Dr. Barna Ignác* l. tagtól 20 kr. — IV. szám. A spanyolországi arabok helye az iszlám fejlődése történetében, összehasonlítva a keleti arabokéval. *Goldziher Ignác* l. tagtól. 50 kr. — V. Emlékbeszéd Jakab István l. t. fölött *Szász Károly* r. tagtól 10 kr. — VI. Adalékok a m. t. Akadémia megalapítása történetéhez. I. *Szilágyi István* l. tagtól. II. *Vasszary Kolozstól*. III. *Révész Imre* l. tagtól. 60 kr. — VII. Emlékbeszéd Mátyás Gábor l. t. felett. *Bartalus István* l. tagtól 10 kr. — VIII. A mordvaiak történelmi viszonyosságai *Barna Ferdinand* l. tagtól 20 kr. — IX. Eranos. *Tel'fy Iván* l. tagtól. 20 kr. — X. Az ik-es igékről. *Joannovics György* l. tagtól 40 kr. (1876.)

VII. k. I. Egy szavazat a nyelvújítás ügyében. *Barna Ferdinand* l. tagtól 50 kr. — II. Podhorszky Lajos magyar-sínai nyelvhasznolítása. *Budenz József* r. tagtól. 10 kr. — III. Lessing (székfoglaló). *Zichy Antal* l. tagtól. 20 kr. — IV. Kapcsolat a Magyar és szuomi irodalom között *Barna Ferdinand*, l. tagtól 10 kr. — Néhány ösmiveltségi tárgy neve a magyarban. *Barna Ferdinand* l. tagtól. 30 kr. — VI. Rankavis Kleon. új-görög drámája. *Tel'fy Iván* l. tagtól. Ára 30 krajcár. — VII. A nevek uk és tik személynagairól. *Imre Sándor* l. tagtól. 20 kr. — VIII. Emlékbeszéd Székács József t. tag fölött. *Ballagi Mór* r. tagtól. 20 kr. — IX. A török-tatár nép primitív culturájában az égi testek. *Vámbery Ármin* r. tagtól 10 kr. — X. Bátori László és a Jordánszky-codex bibliafordítása. (Székfoglaló.) *Volf György* l. tagtól 10 kr.

VIII. k. I. Corvin-codexek. *Dr. Ábel Jenőtől*. 60 kr. — II. A mordvaiak pogány istenei s ünnepei szertartásai. *Barna Ferdinand* l. tagtól. 50 kr. — III. Orosz-lapp utazásomból. *Dr. Genetz Arvidtől*. 20 kr. — IV. Tanulmány a japáni művészetéről. *Gr. Zichy Ágostól*. 1 frt. — V. Emlékbeszéd Pázmándi Horvát Endre 1839-ben elhunyt r. t. fölött. A születése századik évfordulóján, Pázmándon rendezett ünnepélyen, az Akadémia megbízásából tartotta *Szász Károly* r. t. 10 kr. — VI. Ükkonpohár. A régi magyar jogi szokásnak egyik töredéke. *Hunfalvy Pál* r. tagtól. 20 kr. — VII. Az ugynevezett lágy aspiraták phoneticus értékéről az ó-ind-ben *Mayer Auréltól*. 60 kr. — VIII. Magyarországi humanisták és a dunai tudós társaság. *Dr. Ábel Jenőtől*. 80 kr. — IX. Ujperzsa nyelvjárások. *Dr. Pozder Károlytól*. 50 kr. — X. Beregszászi Nagy Pál élete és munkái. Székfoglaló *Imre Sándor* r. tagtól. 30 kr.

IX. k. I. Emlékbeszéd Schiefner Antal k. tag felett. *Budenz J.* r. tagtól 10 kr. — II. A Boro-Budur Jáva szigetén. *Dr. gr. Zichy Ágost* l. tagtól 40 kr. — III. Nyelvünk újabb fejlődése. *Ballagi Mór* r. tagtól 20 kr. — IV. A hunnok és avarok nemzetisége. *Vámbery Ármin* r. tagtól. 30 kr. — A Kún-vagy Petrark-codex és a kúnok. *Hunfalvy Pál* r. tagtól. 30 kr. — VI. Emlékbeszéd Lewes Henrik György külső tag felett. *Szász Károly* r. tagtól. 10 kr. — VII. Ős vallásunk főistenei. *Barna Ferdinand* l. tagtól 40 kr. — VIII. Schopenhauer aesthetikája *Dr. Ruzsicska Kálmántól*. 10 kr. — IX. Ős vallásunk kisebb isteni lényei és áldozat szertartásai. *Barna F.* l. tagtól 30 kr. — X. Lessing mint philologus. *Dr. Kont Ignác* től 30 kr. — XI. Magyar egyházi népének a XVIII. századból. Székfoglaló. *Bogisich Mihály* l. tagtól. 50 kr. — XII. Az analogia hatásáról, főleg a szóképzésben. *Simonyi Zsigmond* l. tagtól 20 kr.

X. k. I. A jelentéstan alapvonalai. Az alakokban kifejezett jelentések. (Székfoglaló.) *Simonyi Zsigmond* l. tagtól. 30 kr. — II. Etzelburg és a magyar hünmonda. (Székfoglaló.) *Heinrich Gusztáv* l. tagtól. 20 kr. — III. A M. T. Akadémia és a szómi irodalmi társaság. *Hunfalvy Pál* r. tagtól. 20 kr. — IV. Értsük meg egymást. (A neologia és orthologia ügyében.) *Joannovics György* t. tagtól. 30 kr. — V. Baranyai Decsi János és Kis-Viczay Péter közmondásai. *Ballagi Mór* r. tag-

tól 10 kr. — VI. Euripides tropusai összehasonlítva Aeschylus és Sophokles tropusai-
saival. Miveltégtörténeti szempontból. (Adalék a költészet összehasonlító tropiká-
jához.) *Dr. Petz Vilmos* tanártól. 60 kr. — Id. gróf Teleki László ismeretlen
versei. *Szász Károly* r. tagtól 10 kr. — VIII. Cationale et Passionale Hungari-
cum. *Bogisich Mihály* l. tagtól. 30 kr. — IX. Az erdélyi hírlapirodalom története
1848-ig. *Jakab Elek* l. tagtól. 50 kr. — X. Emlékbeszéd Klein Lipót Gyula kül-
tag felett *Dr. Heinrich Gusztáv* lev. tagtól. 40 kr. — XI. Ujabb adalékok a magyar
zene történelméhez *Bartalus István* l. tagtól. 40 kr. — XII. A magyar romanti-
cismus. (Székfoglaló.) *Bánóczy József* l. tagtól. 10 kr. — XIII. Ujabb adalék a
magyar zene történelméhez. *Bartalus István* l. tagtól. 40 kr.

XI. k. I. Ugor vagy török-tatár eredetű-e a magyar nemzet? *Hunfalvy Pál* r.
tagtól. 20 kr. — II. Ujgörög irodalmi termékek. *Dr. Telfy Iván* l. tagtól. 40 kr. —
III. Középkori görög verses regények. *Dr. Telfy Iván* l. tagtól. 30 kr. — IV. Ide-
gen szók a görögben és latinban. *Dr. Pozder Károlytól*. 50 kr. — V. A csu-
sokról. *Vámbery Armin* r. tagtól 30 kr. — VI. A számlálás módjai és az év
hónapjai. *Hunfalvy Pál* r. tagtól 20 kr. — VII. Telegdi Miklós mester magyar
katechismusa 1562-ik évből. *Majláth Béla* l. tagtól. 10 kr. — VIII. Káldi György
nyelve. *Dr. Kiss Ignác*tól. 50 kr. — IX. A Muhammedán jogtudomány eredet-
éről. *Goldziher Ignác* l. tagtól 10 kr. — X. *Vámbery Armin* «A magyarok eredete
című műve néhány főbb állításának bírálata. *Barna Ferdinánd* l. tagtól 60 kr. —
XI. A nyelvfejlődés történelmi folytonossága és a nyelvőr. *Ballagi Mór* r. tagtól.
20 kr. — XII. A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészet. I. Válaszom *Hun-
falvy Pál* bírálati megjegyzéseire. *Vámbery Armin* r. tagtól. 30 kr.

XII. k. I. Seneca tragédiái. *Dr. Kont Ignác*tól. 60 kr. — II. Szombatos codexek.
Dr. Nagy Sándortól. 30 kr. — III. A reflexiv és valláserkölesi elem a költészetben
s Longfellow. Székfoglaló. *Szász Béla* l. tagtól. 30 kr. — IV. A belviszonyragok
használat a magyarban. *Kúnos Ignác* és *Munkácsi Bernáttól*. 50 kr. — V.
A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészet II. *Vámbery Armin* r. tagtól. 50 kr. —
VI. Kiktől tanult a magyar írni, olvasni? *Volf György* l. tagtól. 50 kr. —
VII. A kasztamuni-i török nyelvjárás. *Irta Thury József*. 50 kr. — VIII. Nyel-
vészeti mozgalmak a mai görögöknél. *Telfy Iván* l. tagtól. 20 kr. — IX. Boldog-
asszony, ősvallásunk istenasszonya. *Kálmány Lajostól*. 20 kr. — X. A mondat
dualismusa. *Brassai Sámuel* r. tagtól. 60 kr. — XI. A kunok nyelvéről és nem-
zetiségéről. *Gr. Kuun Géza* t. tagtól. 40 kr. — XII. Isota Nogarola. (Székfoglaló.)
Ábel Jenő l. tagtól. 50 kr.

XIII. k. I. Kudrun, a monda és az eposz. *Heinrich G.* l. tagtól. 40 kr. — II. A vot-
ják nép multja és jelene. *Barna F.* l. tagtól. 30 kr. — III. Palesztina ismereté-
nek haladása az utolsó három évtizedben. *Goldziher I.* l. tagtól. 40 kr. — IV.
A homeroszi Demeter-hymnusról. *Ábel Jenő* l. tagtól. 50 kr. — V. A votjákok
pogány vallásáról. *Barna Ferdinánd* l. tagtól. 20 kr. — VI. A régi magyar nyelv
szótára. *Szarvas Gábor* r. tagtól. 10 kr. — VII. Egy kis viszhang *Vámbery*
Armin ur válaszára. *Budenz J.* r. tagtól. 20 kr. — VIII. Ki volt Calepinus magyar
tolmácsa. *Szily Kálmán* r. tagtól. 10 kr. — IX. Szegedi Lénárt énekeskönyve.
Bogisich Mihály l. tagtól. 50 kr. — X. Szőrendi tanulmányok. I. rész. *Joanno-
vics György* t. tagtól. 30 kr. — XI. A kisebb görög tragikusok tropusai *Petz*
Vilmostól. 10 kr. — XII. Heraclius. Rankavis Leon hellén drámája. *Telfy Iván*
l. tagtól. 30 kr.

XIV. k. I. Az ó- és középkori Terentius biographiák. *Ábel Jenőtől*. 40 kr. — II. Szó-
rendi tanulmányok. II. rész. *Joannovics Györgytől*. 40 kr. — III. A mordva nép
házassági szokásai. *Barna F.* l. tagtól. 30 kr. — IV. Jelentés ujhellén munkák-
ról. *Telfy Iván* l. tagtól. 30 kr. — V. Mythologiai nyomok a magyar nép nyelv-
ben és szokásaiban. *Kálmány Lajostól*. 10 kr. — VI. Etymologicum magnum
Romanie. *Putnoky Miklóstól*. 20 kr. — VII. A magyar szótók. *Simonyi Zsig-
mond*tól. 30 kr. — VIII. A nyelvújítás történetéhez. *Simonyi Zsigmond*tól. 20 kr. —
IX. Szórend és accentus. *Brassai Sámuel* t. tagtól. 40 kr. — X. Három francia
hellenista és a volapük. *Telfy Iván* l. tagtól. 20 kr. — XI. Enhemeri reliquiae.
*Némethy Gézá*tól. 60 kr. — XII. Gáti István steganographiája, kapcsolatban a mo-
dern stenographiával. *Vikár Bélától*. 40 kr.

XV. k. I. Az iszlám vallásos mozgalmak az első négy században. *Dr. Schreiner Már-
ton*tól. 30 kr. — II. André Chénier költészete. *Haraszti Gyulától*. 1 frt 50 kr. —
III. Kombináló szóalkotás. *Simonyi Zsigmond* l. tagtól. 40 kr.